

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ

◇ یادداشت سردیبر

اطلاعات امروزه به عنوان شرط لازم برای هرگونه برنامه‌ریزی، تصمیم‌گیری، پژوهش کاملاً پذیرفته شده است. تنوع در محتوای برنامه‌ریزیها و پژوهشها، و سطوح و مقاطع این‌گونه فعالیتها سبب می‌شود که نیازهای اطلاعاتی نیز از تنوع و گوناگونی برخوردار باشند. اطلاع‌رسانی با تأثیرپذیری از این تنوع، ناگزیر با احتمالات فراوان از لحاظ درخواست اطلاعاتی روبه‌روست، و هرگاه نظر بر پاسخگویی به نیازها باشد، می‌بایست امکانات بالقوه برای رویارویی با چنین تنوعی پیشاپیش فراهم گردد.

از سوی دیگر، جویندگان اطلاعات، عمدتاً درصدد رفع نیازهای مشخص خویشند، اینک اطلاعات مورد نظر آنان بر چه محملی ثبت و ضبط شده باشد مسئله آنان نیست. اما اطلاع‌رسانان در عمل با محملهای بسیار متفاوت مواجهند که ناگزیر می‌بایست اطلاعات مرتبط را از درون آنها شناسایی و استخراج کنند و به صورت بسته‌ای مرتبط و مجموعه‌ای همگن و با رعایت جامعیت و مانعیت مطلوب در اختیار خواستاران اطلاعات بگذارند.

از دیدگاه دیگری، روابط بین رشته‌ای میان حوزه‌های مختلف علوم و فنون، به دلیل نیازهای پژوهشی روزافزون سبب شده است که نتوان مرزهای دقیق اطلاعات مکتوب و مضبوط را از لحاظ رشته و حوزه موضوعی ترسیم کرد. آنچه به ظاهر منبعی متعلق به حوزه زیست‌شناسی تلقی می‌شود ممکن است پاسخگوی نیازهای محیط‌شناسی نیز باشد. متون مربوط به صنایع ممکن است مردم‌شناس یا اقتصاددان را به کار آید، و از این قبیل.

افزایش مستمر متون و منابع عامل دیگری است که کار شناسایی و دستیابی به اطلاعات تولید شده را روزبه‌روز دشوارتر می‌سازد. به گونه‌ای که هرگز نمی‌توان اطمینان یافت که به بخش قابل‌اعتنایی از متون و منابع مرتبط دسترسی حاصل شده است.

امر اطلاع‌رسانی، بدین ترتیب، با چهار معضل عمده رو به روست: الف) تعدد انتشارات، ب) تنوع محملهای اطلاعاتی، ج) تنوع نیازهای اطلاعاتی، د) روابط روزافزون بین رشته‌ای

الف. تعدّد انتشارات. طبق آمارهای بین‌المللی تعداد کتب و منابع منتشر شده در دنیا به طور چشمگیری رو به فزونی است و این افزایش در مورد کشورهای در حال توسعه نیز بالنسبه مشهود است. در ایران، کتابهای منتشر شده در سال ۱۳۷۲، بالغ بر ۸۱۶۵ عنوان بوده که نسبت به سالهای پیش از آن افزایش داشته است. تعداد مقالات ارائه و منتشر شده در حوزه‌های مختلف علوم و فنون در ایران در همان سال (طبق برآورد شورای پژوهشهای علمی کشور) به ۸۴۰۰ عنوان بالغ شده است. هر گاه تعداد گزارشهای چاپ نشده، پایان‌نامه‌ها، و سایر انواع مضبوط را به این رقم بیفزایم، مشخص می‌شود که تنها در یک دوره یکساله، حجم فراوانی از انتشارات بر انبوه انتشارات پیشین که در کتابخانه‌ها و مراکز اطلاع‌رسانی از پیش تدارک و نگهداری شده افزوده می‌شود. به گونه‌ای که گاه یافتن فقره اطلاعاتی مشخصی از میان خیل منابع و مدارک، کم و بیش شبیه جست و جوی سوزن در کاهدان است.

مبانی احتمالات حکم می‌کند که هر چه تعداد گزینه‌ها افزایش یابد گزینش عنصر بهینه، صحیح، یا مرتبط دشوارتر خواهد بود. به همین اعتبار، یافتن اطلاعات مرتبط مورد درخواست از میان انبوه مواد منتشر شده، به موازات افزایش روزافزون انتشارات، با دشواری بیشتری مواجه می‌گردد. این معضل بیش و پیش از همه گریبانگیر نظامهای اطلاع‌رسانی در سطوح محلی، ملی و بین‌المللی است.

ب. تنوع محملهای اطلاعاتی. در گذشته‌ای نه چندان دور، عمده مواد انتشاراتی از نوع مکتوب بود، و حتی در همین ساختار نیز از تنوع چندانی برخوردار نبود. گسترش و افزایش مجامع علمی از یک سو و رشد تکنولوژی اطلاعاتی از سوی دیگر، سبب شده است که امروزه مرز محملها بسیار گسترش یابد و اطلاعات مرتبط مورد درخواست از میان منابعی چون کتاب، مقاله، گزارش، میکروفورم، پروانه ثبت اختراع، استاندارد، نوار صوتی، نوار ویدیویی، دیسکت، و از این قبیل شناسایی و استخراج گردد. ارتباطات دوربرد نیز عنصر دیگری است که با استفاده از فاکس، تلکس و پست الکترونیکی، منابع و مواد جدیدی را به انبوه انتشارات سنتی شناخته شده، افزوده است.

طبیعت نوع محملهای پیشگفته حکم می‌کند که به شیوه‌هایی متفاوت و با استفاده از استانداردهای خاصی سازماندهی شوند و به گونه‌ای متناسب با مواد متشکله و ساختار آنها جایدهی و نگهداری گردند. طبعاً این پراکندگی در شیوه سازماندهی و نگهداری دلنگرانی حوزه اطلاع‌رسانی است. خواستاران اطلاعات به این مسئله نمی‌اندیشند که اطلاعات چگونه و به چه دلیل نگهداری می‌شود. آنچه برای آنان حائز اهمیت است اخذ اطلاعات مرتبط و مورد نظر آنهاست. بنابراین، امر اطلاع‌رسانی ناظر بر ایجاد پیوستگی میان اطلاعات مندرج در محملهای پراکنده به قصد ارائه خدمات بهینه اطلاعاتی است.

ج. تنوع نیازهای اطلاعاتی. اگر ادعا شود که نیازهای اطلاعاتی به عدد خواستاران اطلاعات متعدد و متنوع است، بیهوده نیست. یکی از دشوارترین مسائل در امر اطلاع‌رسانی، الگوسازی است. به دشواری می‌توان درخواستهای مطرح شده را الگوی درخواستهای آتی دانست. اطلاع‌رسانی در این زمینه پیوسته با افقی تیره و مبهم روبه‌روست. اما برای مقابله با چنین معضلی از روشی غیرمستقیم سود می‌جوید، یعنی با افزایش تعداد نقاط دستیابی به اطلاعات، احتمال پاسخگویی بالقوه به درخواستهای پیش‌بینی نشده آتی را افزایش می‌دهد. همین راه حل، شرایط گوناگون تخصصی، تکنولوژیکی و نیروی انسانی ویژه‌ای را طلب می‌کند که ناگزیر با ملاکها و استانداردهای مربوط سازگار باشد.

د. روابط بین رشته‌ای. روند پژوهش در عصر حاضر به گونه‌ای است که هیچ رشته‌ای قادر نیست راه حل مسائل خاص خود را تنها در درون مرزهای خویش جست و جو کند. حوزه‌های علمی ناگزیر از یافته‌های یکدیگر بهره‌مند می‌شوند و گاه پژوهشها بدون مشارکت فعالانه چند متخصص از رشته‌های گوناگون امکان پذیر نیست. گرایش مستمر مقالات علمی از شکل تک مؤلفی به سمت چند مؤلفی شدن حاکی از وابستگی علمی حوزه‌ها به یکدیگر است. از سوی دیگر، پیوند میان رشته‌ها سبب پدید آمدن حوزه‌هایی شده است که خود رشته جدیدی را در مجامع آموزشی و پژوهشی پایه‌گذاری کرده است. چنین رشته‌هایی ناگزیر هم از اطلاعات پایه تفکیکی پیشین بهره‌مند می‌شوند، و هم نیازمند اطلاعات تلفیقی متأخر و پس از استقلال رشته هستند.

از لحاظ اطلاع‌رسانی، چنین تلفیقی مرز میان مواد و منابع تخصصی کتابخانه‌ها و مراکز اطلاع‌رسانی را با دشواری روبه‌رو می‌سازد. یعنی بسیاری از متون به اعتباری به رشته و حوزه‌ای خاص تعلق می‌یابد و به اعتباری جزو منابع رشته‌ای دیگر تلقی می‌گردد. سیاستگذاری برای محدود کردن چارچوب مجموعه مراکز اطلاع‌رسانی، به اعتبار محتوای تخصصی، با عنایت به چنین پیوندهایی بسیار دشوار است. ناگزیر می‌بایست ملاکهای دیگری را برای تعریف چارچوبها جست و جو کرد که قادر باشند در عین پرهیز از تکرار، دستیابی محتمل حوزه‌های گوناگون تخصصی را به اطلاعات مرتبط مورد نیازشان تسهیل کند.

با عنایت به اشارات فوق، می‌توان گفت که اطلاع‌رسانی جریانی بسیط و واحد نیست، بلکه با فرایندهای متعدد و متنوعی مرتبط است که گرچه به خارج از این حوزه تعلق دارند، لیکن امر اطلاع‌رسانی را شدیداً تحت تأثیر قرار می‌دهند، و به همین دلیل حوزة اطلاع‌رسانی نمی‌تواند نسبت به آنها بی‌اعتنا باشد.